

Rondetafelgesprek over het Nederlandse mensenrechtenbeleid, 5 juni 2025

Prof.dr. Antoine Buyse

Hoogleraar mensenrechten in multidisciplinair perspectief en directeur van het Studie en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM), Universiteit Utrecht

Het fundament

Bescherming van mensenrechten is niet zomaar een beleidskeuze, maar in het geval van Nederland een [kernbelang](#) in het buitenlands beleid en een grondwettelijke plicht: Artikel 90 bepaalt dat de regering de internationale rechtsorde bevordert. Daaronder worden in ieder geval de mensenrechten verstaan.

Probleem 1: Krimpende maatschappelijke ruimte

Een van de grootste wereldwijde trends die mensenrechten bedreigen zijn de aanvallen op en krimp van maatschappelijke ruimte. Kort gezegd omvat maatschappelijke ruimte de mogelijkheid voor burgers om individueel of gezamenlijk hun stem te laten horen, organisaties op te richten, en deel te nemen in beleid en publiek debat. De mensenrechten waar het dus vooral om gaat zijn: vrije meningsuiting, de vrijheid van vereniging en de vrijheid van vergadering. Daarmee is die ruimte cruciaal in een democratie die meer behelst dan verkiezingen en stemrecht alleen, zoals ook een economisch georiënteerde organisatie als de OESO [benadrukt](#). In die ruimte bevinden zich onder meer mensenrechtenverdedigers, maatschappelijke organisaties, journalisten, religieuze organisaties, vakbonden, jongeren- en vrouwenbewegingen.

En die ruimte staat onder grote druk. Alleen al in 2024 werden [324 mensenrechtenverdedigers](#) en [54 journalisten](#) vermoord. In steeds meer staten worden beperkende wetten ingevoerd die feitelijk leiden tot onderdrukking, onder het mom van transparantie, het beschermen van traditionele waarden, of het tegengaan van buitenlandse invloed. De Hongaarse anti-NGO-wetten en Pride-verboden zijn daarvan in het oog springende voorbeelden. Mensen die demonstreren lopen op steeds meer plekken gevaar. De VN Hoge Commissaris Mensenrechten heeft [recent](#) nog in de Mensenrechtenraad gewezen op deze negatieve ontwikkelingen in veel landen. Naar schatting leeft als gevolg van dit alles zo'n *driekwart* van de wereldbevolking in staten waar de maatschappelijke ruimte extreem beperkt of zelfs afwezig is door onderdrukking en gevaar, volgens de wereldwijde koepelorganisatie voor het maatschappelijk middenveld [CIVICUS](#).

Dit probleem speelt wereldwijd, maar ook binnen de EU, volgens het [Europees Grondrechtenagentschap](#) FRA. En zoals ook de [Raad van Europa](#) documenteert, nemen negatieve uitingen en stigmatisering van maatschappelijke organisaties toe in het publieke en politieke debat, waarbij kunstmatig onderscheid wordt gemaakt tussen 'nuttige' (hulp- en dienstverlenende organisaties) en 'gevaarlijke', 'extreme', of 'lastige' (zoals mensenrechtenorganisaties).

Waarom doet dit ertoe?

Krimp is een probleem. Immers, het maatschappelijk middenveld helpt de bescherming van mensenrechten en democratie effectief te maken, zoals blijkt uit wetenschappelijk onderzoek (zie [hier](#) en [hier](#)). Naast de horizontale checks-and-balances binnen overheden (scheiding der machten, ombudspersonen, nationale mensenrechteninstituten), zorgen actoren in het maatschappelijk middenveld ook voor het van onderop beschermen en overeind houden ('[rule of law from below](#)') van de rechtsstaat: van burgers die vertrouwen hebben in de rechtspraak tot demonstranten die opkomen voor rechterlijke onafhankelijkheid (in de afgelopen jaren in bijvoorbeeld Polen en Israël) en democratie (Zuid-Korea) of tegen corruptie (Servië). Ook is deze ruimte cruciaal voor veiligheid, vrede en economie: vreedzame mogelijkheden voor mensen om zich te uiten en te organiseren voorkomen instabiliteit en beschermen daarmee ook Nederlandse investeringen.

Nog specifiek voor Nederland, de krimpende maatschappelijk ruimte raakt direct aan beleidsspeerpunten van extern mensenrechtenbeleid als vrijheid van meningsuiting en vrije media, mensenrechtenverdedigers en bescherming van religieuze minderheden, vrouwen en meisjes en

LHBTIQ+, omdat juist hun organisaties vaak het meest onder druk staan. Om die speerpunten waar te kunnen maken, moet deze onderliggende trend van krimp dus effectief worden tegengegaan.

Probleem 2: Het (inter)nationale ecosysteem van mensenrechten staat onder druk

Die druk blijkt niet alleen uit nationale aanvallen op rechters, en 'rule of law backsliding', maar ook uit de verslechterende [implementatie](#) van uitspraken van het Europees Mensenrechtenhof (EHRM), waardoor structurele problemen niet of te traag worden aangepakt. En binnen de VN wordt toegang voor NGOs tot mensenrechtenorganen door bijvoorbeeld China bewust [belemmerd](#). Het Internationaal Strafhof is getroffen door Amerikaanse sancties.

Gezien de grondwettelijke taak van de regering én het speerpunt in het Nederlandse mensenrechtenbeleid om straffeloosheid tegen te gaan, betekent dat voor Nederland in ieder geval twee dingen. Ten eerste: zelf inhoudelijk uitspraken van internationale gerechtshoven uitvoeren in letter en geest (uitspraken EHRM en Internationaal Gerechtshof, inclusief voorlopige maatregelen zoals die van afgelopen jaar in de zaak tussen Zuid-Afrika en Israël). Ten tweede: het functioneren van die hoven en andere mensenrechtenorganen praktisch mogelijk maken en praktisch beschermen. Dat laatste geldt in het bijzonder voor de hoven waarvan Nederland gastland is. Concreet op dit moment: het functioneren van het Internationaal Strafhof overeind houden en de staf ervan concreet beschermen tegen sancties, gehoor geven aan arrestatiebevelen en mede-Verdragspartijen actief erop aanspreken als ze dat niet doen, ook als het gaat om bondgenoten. De internationale rechtsorde is geen keuzemenu. Alleen consequente inzet ervoor is echt in lijn met de grondwettelijke opdracht voor de regering. 'Een beetje' rechtstaat bestaat niet.

Hoe de trends op elkaar ingrijpen

Een krimpend maatschappelijk middenveld tast de effectiviteit van internationale mensenrechtenmechanismen zoals het Europese Hof aan: als mensenrechtenorganisaties worden vervolgd of zelfs opgeheven en mensenrechtenverdedigers worden bedreigd of zelfs vermoord, dan tast dat de 'input' en 'output' aan. Dit zijn immers juist degenen die slachtoffers van onrecht juridisch bijstaan, schaduwrapportages en *third party interventions* aanleveren aan internationale mensenrechteninstanties en VN-rapporteurs van informatie voorzien. En het zijn ook degenen die ervoor helpen zorgen dat uitspraken van internationale Hoven nationaal worden opgevolgd.

Het bewust beperken van het maatschappelijk middenveld en mensenrechtenverdedigers is bovendien bijna altijd voorbode van bredere repressie en intern en extern geweld door de staat, en daarmee van andere mensenrechtenschendingen, juist omdat de genoemde 'checks and balances' van onderaf tegen willekeurige uitoefening van macht door overheden dan verdwijnen. In Rusland, Myanmar, en Israël, om maar een paar in het oog springende voorbeelden te noemen, gingen zulken beperkingen vooraf aan de huidige oorlogen en ermee gepaard gaande oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid etc. Dat betekent niet alleen schending van juridische en ethische normen, maar vergroot dus ook de kans op gewelddadig conflict, wat weer internationale veiligheid en economische stabiliteit (ook wat betreft investeringen van Nederlands bedrijfsleven) aantast. Alle kernbelangen van Nederlands buitenlands beleid (economie en handel, vrede en veiligheid, en democratische rechtsorde en mensenrechten) worden daarmee door krimpende maatschappelijke ruimte in de waagschaal gezet. Die krimp tegengaan is dus welbegrepen eigenbelang voor Nederland, zoals ook de AIV in zijn recente [advies](#) over dit thema aangeeft.

Tot slot

Bezuinigingen op buitenlandse hulp- en mensenrechtenprogramma's, vooral cumulatief met bezuinigingen door andere landen zoals de VS, kunnen deze negatieve trends versterken. Hetzelfde geldt voor bezuinigingen op posten – juist mensenrechtelijke expertise, contact met lokale *civil society* en mensenrechtenverdedigers en oog voor de cruciale rol daarvan voor democratie, rechtsstaat, veiligheid en economie zijn cruciaal. Zonder contact met en bescherming van deze lokale 'voelsprietten', al dan niet met EU-bondgenoten, verliest Nederland *soft power* en slagkracht.